

Iran and the West Asia Region: Future Scenarios for the Oil Products Market

Davood Karimipour¹, Sohrab Raieji²

Received: 12-07-2023

Accepted: 16-11-2023

Abstract

The West Asia region is considered the largest regional actor in the production and export of oil. The region's rich oil and gas resources have long made it a central pillar in balancing global markets. This importance has led to the crude oil and petroleum products markets in this region always holding significant value. In this context, given that the export of petroleum products is a key component of Iran's economy, efforts have been made to analyze market scenarios for these products in the coming years. In this study, using Schwartz's scenario development model, the actors of future scenarios for the petroleum products market of the Islamic Republic of Iran have been identified. The first scenario suggests that with the approval of the JCPOA, control of the COVID-19 pandemic, and peace between Russia and Ukraine, the Islamic Republic's petroleum products market will experience prosperity and growth. If this scenario unfolds, relevant officials and policymakers should make the most of the opportunity through proper decisions and consultations with experts in the field. The second scenario represents the opposite of the first, where a catastrophe will occur, and the Islamic Republic's petroleum products market will decline, with regional actors replacing it. The third scenario is a middle ground between the first two and can be seen as depicting the current situation. Due to the war between Russia and Ukraine, the market has been dominated by Russia's unlimited discounts on petroleum products, leading to a reduction in the Islamic Republic's petroleum product exports.

Keywords: Futures studies, Scenario development, Export of oil products, Market of oil products of the Islamic Republic of Iran, Sanction.

1. Assistant Professor in Department of International Relations, National Security Research Institute, Supreme National Defense University, Tehran, Iran
davood.k99@gmail.com

2. Corresponding Author. PhD Student in Business Administration, Faculty of Management and Accounting, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran
so.raieji1995@yahoo.com

ایران و منطقه غرب آسیا؛ سناریوهای آینده بازار فرآورده‌های نفتی

داود کریمی‌پور^۱، سهراب رائیجی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۲۵

چکیده

منطقه غرب آسیا بزرگ‌ترین کنش‌گر منطقه‌ای در تولید و صادرات نفت به‌شمار می‌رود. منابع غنی نفتی و گازی این منطقه را از دیرباز به عنوان محور اصلی تعادل بازارهای جهانی تبدیل کرده است. این مهم سبب شده تا بازار نفت خام و فرآورده‌های نفتی در این منطقه همواره از اهمیت بالایی برخوردار باشند. در این زمینه، با توجه به اینکه صادرات فرآورده‌های نفتی یکی از محصولات کلیدی در اقتصاد ایران به‌شمار می‌رود، سعی شده تا سناریوهای بازار این فرآورده طی سال‌های آتی مورد پردازش قرار بگیرد. در پژوهش حاضر با استفاده از مدل سناریونویسی شوارتز به شناسایی کنش‌گران سناریوهای آینده بازار فرآورده‌های نفتی جمهوری اسلامی پرداخته شده است. رویکرد اول نشان می‌دهد با تصویب برجام و کنترل کرونا و صلح میان روسیه و اوکراین بازار فرآورده‌های نفتی جمهوری اسلامی از رونق و شکوفایی برخوردار خواهد شد. در صورت پیش‌آمد این سناریو، مسئولین ذی‌ربط و سیاستمداران باید با اتخاذ تصمیمات و سیاست‌های درست و با مشورت نخبگان این حوزه از فرصت پیش‌رو نهایت بهره را ببرند. رویکرد دوم را می‌توان کاملاً عکس رویکرد اول دانست؛ به‌طوری‌که فاجعه رخ خواهد داد و عملاً بازار فرآورده‌های نفتی جمهوری اسلامی رو به نابودی خواهد رفت و بازیگران منطقه جایگزین آن خواهند شد. رویکرد سوم حالتی میانه دو رویکرد بالاست که می‌توان گفت به‌گونه‌ای شرایط کنونی را ترسیم می‌کند. بازار منطقه به دلیل جنگ میان روسیه و اوکراین به سبب تخفیفات بی‌حد و حصر روسیه بر روی فرآورده‌های نفتی توسط روسیه قبضه شده که سبب کاهش صادرات فرآورده‌های نفتی جمهوری اسلامی می‌شود.

کلیدواژه‌ها: آینده‌پژوهی، سناریونویسی، صادرات فرآورده‌های نفتی، بازار فرآورده‌های نفتی ج.ا.ایران، تحریم.

۱. استادیار گروه روابط بین‌الملل، پژوهشکده امنیت ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران
davood.k99@gmail.com

۲. دانشجو دکتری مدیریت کسب و کار، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران
(نویسنده مسئول) so.rayeji1995@yahoo.com

مقدمه

چنانچه اقتصاد یک کشور وابستگی شدیدی به منابع حاصل از نفت خام داشته باشد، آنگاه بخشی از امنیت ملی آن کشور در برابر تغییر شرایط حاکم بر صنعت نفت در آینده ممکن است دچار آسیب شود. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) فرموده‌اند: «یکی از سخت‌ترین آسیب‌های اقتصادی ما همین وابستگی به نفت است، این نعمت بزرگ خدادادی برای کشور ما در طول ۱۰ سال مایه فروریختگی‌های اقتصادی و فروریختگی‌های سیاسی و اجتماعی شد». به‌منظور کاهش آثار منفی وابستگی اقتصاد به نفت و پایدارسازی اقتصاد کشور و با هدف تبدیل اقتصاد متکی به نفت به اقتصاد مبتنی بر نفت، بایستی نسبت به آینده بازار نفت به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اساسی و کلیدی اقتصاد ملی و جهانی شناخت کافی داشت.

یرگین (۲۰۰۹) صاحب‌نظر برجسته حوزه انرژی، انسان امروز را «انسان هیدروکربن» و میچل (۲۰۱۳) استاد مطالعات خاورمیانه، نظم کنونی جهان را «نظم زیست‌محیطی کربن‌سوز» و قدرت سیاسی در جهان امروز را «دموکراسی کربنی» می‌نامند. همچنین نام انقلاب انرژی را جایگزین انقلاب صنعتی کرده‌اند، زیرا اقتصادهای صنعتی قرن نوزدهم بدون ظهور همزمان اقتصاد انرژی (برپایه سوخت فسیلی)، قادر به توسعه نبوده‌اند (رابرتز، ۱۳۸۸).

وابستگی ایران به نفت نیز به یک مسئله پیچیده و چندوجهی تبدیل شده است و این طلای سیاه به‌گونه‌ای در اجزای موضوعات مختلف کشور رسوخ کرده است که نخبگان همواره نگران «ایران بدون نفت فردا» یا پیامدهای جهان بدون نیاز به نفت جمهوری اسلامی ایران بوده‌اند و حذف این وابستگی به یک امر غیرقابل‌دسترس تبدیل شده است.

درواقع بخش نفت به‌لحاظ تأمین گسترده درآمدهای ارزی و تأمین عمده‌ای از انرژی مصرفی داخل، نیازمند شناخت عوامل مؤثر بر بازار فراورده‌هاست تا بتوان جهت تبیین آینده‌های بدیل و سپس تدوین سناریوهای مطلوب جهت تصمیمات کلان راهبردی اقدام نمود.

از نظر آینده‌پژوهان، یک آینده در پیش روی بشر قرار ندارد و آینده‌پژوهان برای مطالعه و ساختن آینده با آینده‌های متفاوتی روبه‌رو هستند. با توجه به نوع آینده مورد نظر، آینده‌پژوهی به دو مسیر متفاوت رهنمون می‌گردد. اولین مسیر فرایندی شامل بهره‌گیری از دانش گذشته و حال، تعیین الگوها، فرایندها، الگوریتم‌ها و چارچوب‌های تغییر و سپس پیش‌بینی آینده است. این رویکرد با اتکای بر داده‌های گذشته تنها تلاش می‌کند تا الگوی جریان یا تغییر درست را بیابد و

آنگاه آینده را با دقت بالا پیش‌بینی نماید. از فن‌های متعلق به این رویکرد می‌توان به همه فن‌های اقتصادسنجی، خطوط روند و سری‌های زمانی اشاره نمود. تمامی این روش‌های پیش‌بینی در زمره روش‌های بدون غافلگیری قرار می‌گیرند، بدین معنی که هیچ‌گاه انتظاری برای رخ دادن وقایعی که در گذشته اتفاق نیفتاده است، ندارند و همواره آینده را مطابق الگوهای گذشته پیش‌بینی می‌نمایند. مسیر دوم، رویکردی کیفی به مقوله آینده‌پژوهی دارد. این رویکرد بر این باور است که در بسیار از زمینه‌های علمی مقدار پارامتر پیش‌بینی، وابسته به تعداد بسیار زیادی عامل است که هم شناخت همه آن‌ها امکان‌پذیر نیست و هم از الگوی جامع و دقیقی تبعیت نمی‌نمایند (حداقل روش‌های کمی شناخته شده فعلی قادر به شناخت قطعی الگویی برای این پارامترها نیستند). بر این اساس آینده‌پژوهی با روش‌های کمی نمی‌تواند پاسخگوی این زمینه‌ها باشد. در همین راستا سناریونویسی به‌عنوان روشی مبتنی بر پارادایم‌های آینده‌پژوهی در پاسخ به چالش‌های اصلی عصر حاضر مانند بی‌ثباتی محیط آینده، وجود کلان‌روندها، شگفتی‌سازها و آینده‌ای مملو از عدم قطعیت‌های عمیق توسعه داده شده است.

مبانی نظری

آینده را نمی‌توان از پیش دید اما با اکتشاف آینده می‌توان اطلاعات لازم را برای تصمیم‌گیری هوشمندانه در زمان حال فراهم کرد (برکھوت و هرتین، ۲۰۰۲). بسیاری از پژوهش‌هایی که با رویکرد سناریونویسی به تحلیل وضعیت آینده می‌پردازند با هدف شناخت عدم قطعیت‌ها و اکتشاف مسیرهایی برای تصمیم‌گیری هوشمندانه است. از این میان می‌توان به مطالعات گوهری‌فر و همکاران (۱۳۹۴)، مؤمنی و نایب (۱۳۹۳)، هراتی و معینی‌پور (۱۳۹۰) اشاره کرد که با استفاده از برنامه‌ریزی سناریو به‌عنوان یک ابزار آینده‌پژوهی به ارائه تصویری از آینده ایران پرداخته‌اند. به‌عنوان مثال، آینده مرکز آمار ایران، آینده اقتصاد ایران و آینده حیات سیاسی انقلاب اسلامی مسائلی بود که مورد پژوهش قرار گرفت. گروهی دیگر از مطالعات به طرح این موضوع پرداخته‌اند که انتقادهای زیادی به مدیریت استراتژیک به‌خاطر عدم ارائه تجربیات قابل یادگیری وارد است، این‌که هنوز چارچوب منسوخ‌شده‌ای را آموزش می‌دهد و نیاز محیط پیچیده امروز را برطرف نمی‌کند. از این‌رو، یک راه مقابله با این محدودیت را چارچوب استراتژیک آینده‌نگر معرفی کردند. از پژوهشگرانی که در این حیطه به مطالعه پرداختند می‌توان به (یتیس، ۲۰۱۸ و هیلمن و همکاران، ۲۰۱۵) اشاره کرد؛ نتایج پژوهش هیلمن و همکاران (۲۰۱۸) نشان می‌دهد از

نظر فرایند استراتژی (ساختار و نتیجه)، نتایج عملکرد برتر (دقت، قابلیت اطمینان، خلاقیت و قابلیت انتقال) و نتایج یادگیری، تأثیر مثبت بر قابلیت‌های انعطاف‌پذیری مانند پیش‌بینی و حس‌گرایی با روش برنامه‌ریزی سناریو افزایش می‌یابد. همچنین یتیس و همکاران (۲۰۱۵) از طریق برنامه‌ریزی سناریو به طراحی استراتژی برای جداسازی منابع و جمع‌آوری ضایعات با هدف رسیدن به بازیافت زباله در اتحادیه اروپا در سال ۲۰۲۳ پرداختند.

درخشان (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «امنیت انرژی و تحولات آینده بازارهای نفت و گاز»، وضعیت امنیت انرژی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های امنیت ملی را در کشورهای مختلف مطابق با تحولات آینده بازارهای نفت و گاز ارزیابی کرده است. ایشان معتقد است امکان‌پذیری بهره‌برداری تجاری از ذخایر نفت و گاز نامتعارف مانند شیل‌های گازی ابعاد جدیدی در مسئله امنیت انرژی مطرح کرده است و سیاستگذاری کشورهای بزرگ مصرف‌کننده نفت خام در اکتشاف، توسعه و تولید در کشورهای صاحب ذخایر بزرگ به‌منظور تأمین امنیت عرضه نفت خام مورد نیاز، ناکارآمدی خود را نشان داده است.

صادقی و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله «آثار اقتصاد سیاسی متکی بر نفت بر امنیت ملی ایران» معتقد هستند دستیابی به امنیت ملی در گرو بهبود وضعیت اقتصادی است و براینکه تمامی مؤلفه‌های امنیت ملی در امنیت اقتصادی متبلور است. با توجه به این مهم، چنین به‌نظر می‌رسد که متغیر نفت با امنیت ملی که اقتصاد آن در طی یک‌صد سال گذشته وابسته به درآمدهای ارزی حاصل از آن بوده، پیوندی عمیق یافته و نوسان‌های درآمد نفتی، امنیت اقتصادی ایران را به‌خصوص در پرتو تحریم‌های بین‌المللی یک دهه اخیر تضعیف نموده است.

ملکی (۱۳۹۳) در کتابش تحت عنوان «سیاستگذاری انرژی»، با توجه به افزایش نقش انرژی در فعالیت‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی جوامع مختلف، به پیش‌بینی چهار سناریو برای تولید و مصرف نفت می‌پردازد.

پروژه پامفا ۱۴۰۴ (پایلوت آینده‌نگاری مهم‌ترین فناوری‌های ایران ۱۴۰۴)، با حضور جمعی از صاحب‌نظران در سال ۸۵ آغاز شد. این پروژه در سه مرحله برنامه‌ریزی شد. از تکنیک دلفی در شش حوزه مورد بررسی نتایج حاصل شد اگرچه به اعتقاد برخی متخصصان ضعف و ایراداتی داشت. در حوزه انرژی یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که تراز کنونی تحقیق و توسعه این قلمرو در ایران در مقایسه با آمریکا و کشورهای اروپایی، کاملاً «عقب‌تر» و در مقایسه با کشورهای

جنوب شرق آسیا با یک ارتقاء، تقریباً «عقب» اعلام شده است. در قیاس با کشورهای منطقه خاورمیانه نیز «همتراز» یا «پیش‌تاز» معرفی شده‌ایم.

روش پژوهش

در این پژوهش از روش سناریونویسی «پیتر شوارتز» بهره خواهیم جست. در روش شوارتز برای تنظیم سناریو مراحل یا گام‌ها به شرح ذیل است:

گام اول تشخیص مسئله اصلی یا موضوع تصمیم‌گیری می‌باشد، ابتدا باید موضوع یا پرسش مشخصی را تشخیص داد. در تشخیص مسئله باید ذهن از مفروضات و رسوباتی مانند خوش‌بینی و بدبینی زدوده شود. حالات و رسوبات ذهنی، مانع طرح درست پرسش‌ها هستند. اعضای گروه سناریو پس از کنار گذاشتن پیش‌فرض‌ها و کلیشه‌ها، باید بر سر مسئله اصلی تصمیم‌گیری، به تفاهم برسند.

گام دوم تشخیص عوامل و نیروهای مهم^۱ (عوامل کلیدی) است. در این گام، گروه سناریو باید عوامل مهم تأثیرگذار در موفقیت یا ناکامی تصمیم مرحله نخست را شناسایی کند. این عوامل، مانند مشتریان، تأمین‌کنندگان مواد اولیه و رقبا، چون در وضع سامانه مؤثر هستند، مجرد به‌شمار می‌روند، اما لزوماً مربوط به خود واحد برای مثال واحد صنعتی نیستند.

گام سوم شناسایی نیروهای پیشران^۲ می‌باشد، پس از تشخیص عوامل کلیدی، لازم است نیروهای پیشران بر آنها در محیط کلان هم احصاء شوند. علاوه‌بر فهرستی از عوامل اجتماعی، فناوری، اقتصادی و سیاسی مؤثر، مسیر دیگر برای دست یافتن به محیط کلان، این پرسش است: نیروهایی که پشت نیروهای محیط خردی که در مرحله دوم تشخیص داده شده‌اند، کدامند؟ برخی از این نیروهای از پیش تعیین شده از نظر شوارتز، اغلب از نوع جمعیتی و برخی مانند افکار عمومی بسیار غیرقطعی و نامطمئن هستند. تشخیص این عوامل نیاز به پژوهش درباره بازارها، فناوری‌های جدید، عوامل سیاسی و نیروهای اقتصادی و مانند اینها دارد. از نظر شوارتز شایسته است که تشخیص نیروهای پیشران به صورت گروهی به انجام رسد؛ زیرا این عوامل برای عده‌ای بدیهی و برای عده‌ای دیگر مکتوم هستند. عناصر از پیش تعیین شده، همان چیزی است که دیگران روند یا گرایش‌های سنگین نامیده‌اند.

1. Key Forces
2. Driving Forces

گام چهارم رتبه‌بندی بر حسب اهمیت و قطعیت است. در این مرحله عوامل کلیدی و نیروهای پیشران، موضوع گام‌های دوم و سوم، براساس اهمیت آنها برای مسئله‌ای که در گام اول تشخیص داده شده است و میزان فقدان قطعیت، رتبه‌بندی می‌شوند.

گام پنجم گزینش منطق سناریوها است. نتیجه رتبه‌بندی، محورهایی هستند که بر حسب آنها سناریوها با هم تفاوت خواهند داشت. از مهم‌ترین گام‌ها در ساختن سناریوها، تعیین همین محورهاست. هدف این است که دست آخر تنها چند سناریوی معدود باقی بماند که تفاوت میان آنها از نظر تصمیم‌گیران مهم است. برای آن که سناریوها ابزار مفید یادگیری باشند، باید بر مباحثی تکیه کنند که برای موفقیت تصمیم اولیه، اساسی هستند. باید با مسائل آن‌قدر دست‌وپنجه نرم کرد تا شکل بگیرند و قابل گروه‌بندی شوند و منطقی بروز کند و داستانی قابل گفتن پدیدار شود. از توصیه‌های شوارتز در پروژه‌های سناریونویسی تقلیل سناریوها به چهار مورد است. وقتی شمار سناریوها بیش از چهار باشد، تشخیص تفاوت میان آنها دشوار است.

گام ششم غنی کردن سناریوها است. هنگامی که سناریوها تنظیم شد، در شرح هر کدام، تنها به محورها بسنده نمی‌شود و برخی از عناصر دیگر نیز بدان افزوده می‌شود. شرح هر سناریو پیرامون داستان منطقی و هماهنگی شکل می‌گیرد که نشان می‌دهد چگونه دنیا از وضع کنونی، در آینده به وضع دیگری استحاله می‌یابد.

گام هفتم، پیامدهاست. پس از نوشتن شرح سناریوها، گروه باید به پرسش یا تصمیم نخست بازگردد. آیا تصمیم موردنظر در همه سناریوها پابرجایی لازم را دارد؟ قوت‌ها و ضعف‌ها کدامند؟ اگر نشانه‌هایی از تحقق نیافتن سناریوی مطلوب بود، راهبرد را به نحوی باید تطبیق داد تا پابرجاتر شود.

گام هشتم برگزیدن نماگرها و تابلوهای راهنمایی است. این نماگرها نشان می‌دهند که دنیا در جهت کدام سناریو تحول می‌یابد. بدیهی است اگر این نماگرها با دقت و ظرافت برگزیده شوند، سازمان با دانستن آنچه در زمینه کار او، یا مهم برای کار او، در شرف رخ دادن است، در رقابتی که پیش روی اوست گام بزرگی به جلو برداشته است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها یافته‌های پژوهش

عربستان

عربستان سعودی یکی از بازیگران جهانی نفت و گاز است که دارای تأثیرگذاری قابل توجهی در

عرصه انرژی است و در حال حاضر نقش بی‌بدیلی را در بازار جهانی نفت ایفا می‌کند. دیپلماسی انرژی عربستان از پشتوانه ممتازی از ذخایر انرژی برخوردار است و به واسطه برخورداری از حجم عظیم ذخایر نفت جهان و ثروت فراوان ناشی از تولید و صدور آن، توانسته است نفوذ سیاسی زیادی به دست آورد. ذخایر عظیم و امکانات وسیع برای صادرات نفت و گاز، امکان مانورهای سیاسی و اقتصادی در عرصه دیپلماسی انرژی را برای این کشور فراهم کرده است. از بعد دیپلماسی انرژی، موقعیت ویژه و اثرگذار عربستان را باید از دو منظر بررسی کرد: اول، از دیدگاه دسترسی به منابع سرشار انرژی و امکان ایفای نقش در مناسبات اقتصادی و سیاسی جهان و دیگری از منظر موقعیت سنتی عربستان بین کشورهای عربی و همین‌طور موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیک آن در خاورمیانه به‌عنوان قلب تپنده انرژی‌های فسیلی جهان. از آنجایی که صنعت نفت اساس پادشاهی عربستان سعودی را تشکیل می‌دهد و عمده‌ترین منبع درآمد این کشور محسوب می‌شود و یکی از مهم‌ترین مزیت‌های اقتصاد این کشور به‌شمار می‌رود، این صنعت توسط چند بازیگر اداره می‌شود. خاندان سعود از بازیگران مهم و اصلی بخش نفت عربستان بوده و تعیین‌کننده سیاست‌گذاری بخش‌های نفت، گاز و سایر مواد هیدروکربنی عربستان هستند. شورای عالی نفت که دیگر بازیگر بخش نفت عربستان است، در سال ۲۰۰۰ به دستور ملک فهد تأسیس شد. اعضای آن را خاندان سلطنتی آل سعود، رهبران صنعتی و وزرای دولت تشکیل می‌دهند و مسئول سیاست‌گذاری کلان نفتی و گازی عربستان، تجدیدنظر در قراردادهای نفتی و برنامه‌ریزی شرکت ملی نفت عربستان است. این در حالی است که وزارت نفت و منابع طبیعی عربستان مسئول برنامه‌ریزی ملی در بخش انرژی و مواد معدنی و پتروشیمی است. شورای مشورتی یا مجلس شورا نیز بازیگر دیگر بخش نفت عربستان است که باز هم پادشاه اعضای آن را تعیین می‌کند و اعضای آن علاوه بر خاندان سلطنتی، سایر گروه‌های دارای قدرت مانند مقامات رسمی دولت، دانشگاهیان، نخبگان، بازرگانان و تعداد اندکی از روحانیون هستند. شرکت آرامکو نیز که حوزه اکتشاف، پالایش و انتقال نفت در بزرگ‌ترین میادین نفتی عربستان را برعهده دارد، به‌طور دقیق طبق سیاست‌های تعیین‌شده توسط شورای عالی نفت هدایت می‌شود (خادم، ۱۳۸۸). این استراتژی برای سال ۲۰۲۵ طراحی شده که در آن اقتصاد عربستان بدین‌گونه بیان شده است: با خواست خدا، اقتصاد عربستان در سال ۲۰۲۵ یک اقتصاد متنوع‌تر، کامیاب و شکوفا خواهد بود که توسط بخش خصوصی حرکت می‌کند و فرصت‌های شغلی درآمدزا، آموزش و پرورش با کیفیت،

مراقبت‌های بهداشتی ممتاز و مهارت‌های لازم جهت تأمین رفاه زندگی تمام شهروندان را ارائه می‌دهد. به‌طور مشخص، این سند، روی ۱۱ فناوری پیشرفته و استراتژیک اولویت‌دار تمرکز دارد. در این بین صنعت نفت و گاز، دومین اولویت فناوری را در این سند به‌دلیل اهمیت آن برای آینده اقتصاد عربستان به خود اختصاص داده است. عربستان در این سند برای توسعه و ارتقای بخش نفت و گاز خود در بخش بالادستی اهدافی را در نظر گرفته است. بخشی از این اهداف عبارتند از:

- دسترسی آزاد به هرگونه اطلاعات موردنیاز در حوزه‌های زمین‌شناسی، ژئوفیزیکی و اطلاعات نفت به‌صورت دیجیتالی و با سرعت بالا؛
- افزایش نیروی انسانی با مدرک دکتری در حوزه اکتشاف و تولید؛
- ازدیاد برداشت و افزایش ذخایر اثبات‌شده؛
- افزایش نفت درجا به ۹۰۰ میلیارد بشکه و دستیابی به نرخ ازدیاد برداشت به میزان ۷۰ درصد تا سال ۲۰۲۵.

دیپلماسی انرژی عربستان برای دستیابی به اهداف مندرج در سند استراتژی ۲۰۲۵ و بهره‌برداری مناسب، کارا و توسعه این صنعت اقدامات زیر را در دستور کار خود قرار داده است:

- گسترش بیشتر تولید از طریق به جریان انداختن مناقصه‌های متعدد؛
- افزایش شدید ظرفیت پالایش (پالایش ۵۰ درصد نفت تولیدشده در داخل و ۲۵ درصد در خارج از کشور)؛
- مذاکره درخصوص چارچوب‌های بین‌المللی همکاری‌های تجاری و سرمایه‌گذاری؛
- یکپارچه‌سازی پتروشیمی پایین‌دستی با پالایش.

در جدول ذیل که وضعیت تولید، صادرات، واردات، هدررفت و مصرف نهایی نفت خام، پنج فرآورده اصلی و سایر را در سال ۲۰۱۹ بر حسب ارزش حرارتی نشان می‌دهد. خاطر نشان می‌گردد این اعداد با توجه به آخرین آمار سایت آژانس بین‌المللی انرژی است که تا پایان سال ۲۰۱۹ موجود می‌باشد.

جدول (۱): حامل‌های انرژی نفتی عربستان- تراژول

۲۰۱۹	تولید	سایر منابع	واردات	صادرات	هدررفت	مصرف نهایی
نفت خام	۲۰/۴۶۷/۸۰۹			-۱۴/۶۸۷/۳۸۴		-۲۸/۵۱۷
ال.ان.جی	۲/۴۶۱/۲۹۳			-۳۳/۳۱۸		
ال.پی.جی	۵۲/۹۳۱			-۹۸۵/۳۴۱		۹۵۲/۶۲۵

۲۰۱۹	تولید	سایر منابع	واردات	صادرات	هدررفت	مصرف نهایی
نفتا	۵۰/۵۳۳			-۵۶۳/۵۸۶		۸۶/۰۶۳
بنزین	۹۵۰/۰۸۵		۱۶۵/۸۷۷	-۱۷۸/۶۷۰		۹۵۲/۶۵۷
سوخت هوایی	۱۶۹/۲۷۱			-۱۲/۰۵۸		۳۴/۳۸۹
نفت سفید	۲۸۴/۸۶۶			-۲۶۸/۳۸۶		۲۱/۵۳۸
گازوئیل	۲/۱۶۲/۸۵۵		۴۱/۳۲۴	-۱/۲۴۹/۸۰۵		۹۲۵/۹۶۱
سوخت کوره	۹۷۱/۵۰۱		۴۶۴/۸۳۵	-۱۸۶/۵۷۴		۴۲۶/۲۱۶
سایر محصولات	۱۲۰/۶۵۶		۱۲۰/۶۵۶			۳۰۴/۹۵۷

رژیم صهیونیستی

دیپلماسی انرژی تلاشی است برای عبور از محدودیت‌های تکنولوژیک، بازاریابی، اکتشاف، استخراج و سرمایه‌گذاری خارجی، این مسئله برای رژیم صهیونیستی علاوه بر موارد بیان شده، ماهیتی حیات‌بخش نیز دارد به عبارتی آنچه در ورای دیپلماسی انرژی و تعاملات اقتصادی برای این رژیم اهمیت دارد کاهش دغدغه‌های امنیتی و کسب مشروعیت سیاسی از طریق دیپلماسی انرژی و ایجاد وابستگی متقابل است. رژیم صهیونیستی از لحاظ مصرف نفت در منطقه شرق مدیترانه در مقام اول و در مصرف گاز رتبه دوم را در اختیار دارد، با وجود این مصرف انبوه، این رژیم کماکان واردکننده انرژی محسوب می‌شود و تلاش‌های آن برای کشف و استخراج نفت در دو دهه اخیر در سرتاسر سرزمین‌های اشغالی از بلندی‌های جولان و سواحل بحرالمت گرفته تا تمامی سواحل مدیترانه و بیابان‌های نقب تقریباً بی‌نتیجه بوده است (مشتاقی، ۱۳۹۵).

اکتشاف چندین میدان گازی در سال‌های اخیر، علاوه بر خودکفایی، این رژیم را به یک صادرکننده نوظهور به‌ویژه در عرصه گاز تبدیل کرده است. این رژیم امیدوار است تا با اکتشافات اخیر، از واردات نفت و زغال سنگ خودکفا شود. در این میان با کشف میدان عظیم لویاتان، رژیم صهیونیستی گامی دیگر برای تبدیل شدن به صادرکننده انرژی برداشت. اکنون رژیم صهیونیستی درصدد گسترش زیرساخت‌ها و واردات تأسیسات ال.ان.جی است. میداین کشف‌شده اخیر و روند اکتشاف میداین به‌خصوص دو میدان گازی دیگر، قدرت و توان این رژیم را در معادلات انرژی منطقه‌ای بسیار بالا می‌برد. گاز علاوه بر اینکه از نظر اقتصادی و محیط زیستی برای رژیم صهیونیستی به‌صرفه‌تر است، در شرایط بحرانی منطقه نیز، امنیت انرژی این رژیم را تأمین می‌کند. رژیم صهیونیستی با بهره‌برداری از میدان‌های گازی که اخیراً کشف شده با مازاد گاز تولیدی روبه‌رو می‌شود و احتمالاً صادرات را در دستور کار خویش قرار می‌دهد. به عقیده برخی، تأخیر

در بهره‌برداری این میدان‌ها نیز به‌منظور یافتن بازار گاز مناسب می‌باشد. اولین گزینه پیش روی تل آویو برای استفاده از ظرفیت‌های انرژی خویش، صادرات گاز است، تا علاوه بر درآمدهای سرشار، چالش‌های امنیتی و سیاسی این رژیم را کم کند. بررسی گزینه‌های صادراتی رژیم صهیونیستی نشان می‌دهد که کشورهای اردن، ترکیه و اروپا اهداف اصلی صادراتی این رژیم می‌باشند (کریمی‌پور، ۱۳۹۹).

در جدول ذیل که وضعیت تولید، صادرات، واردات، هدررفت و مصرف نهایی نفت خام، ۵ فرآورده اصلی و سایر را در سال ۲۰۱۹ بر حسب ارزش حرارتی نشان می‌دهد. خاطر نشان می‌گردد این اعداد با توجه به آخرین آمار سایت آژانس بین‌المللی انرژی است که تا پایان سال ۲۰۱۹ موجود می‌باشد

جدول ۲. حامل‌های انرژی رژیم صهیونیستی - تراژول

۲۰۱۹	تولید	سایر منابع	واردات	صادرات	هدررفت	مصرف نهایی
نفت خام	۳/۵۱۸		۵۱۵/۵۱۱			
ال.ان.جی						
ال.پی.جی	۱۷/۷۸۱		۹/۱۲۸	-۵/۷۳۹		۱۸/۸۹۶
نفتا	۵۷/۹۰۷			-۱۸/۵۸۹		۳۵/۳۳۶
بنزین	۱۲۳/۳۳۳		۲۷/۳۸۷	-۲۷/۱۷۸		۱۲۹/۰۵۵
سوخت هوایی	۵۹/۴۶۰					۱/۲۰۴
نفت سفید	۲۸۴/۸۶۶		۶/۹۰۴	-۱۲/۵۶۳		۹/۳۵۳
گازوئیل	۲۳۵/۶۲۸		۸/۵۵۹	-۱۰۸/۳۶۲		۱۱۱/۹۸۶
سوخت کوره	۱۰۱/۵۴۹			-۸۴/۲۰۷		۵/۸۸۱
سایر محصولات	۵۳/۵۸۸		۱۱۵/۸۰۱			۳۹/۱۱۵

روسیه

روسیه پهناورترین کشور جهان است که در شمال اوراسیا قرار دارد. این کشور در آسیای شمالی و اروپای خاوری واقع است و با اقیانوس آرام شمالی و اقیانوس منجمد شمالی و نیز با دریای خزر، دریای سیاه، و دریای بالتیک مرز آبی دارد. روسیه با ۱۴ کشور آسیایی و اروپایی مرز زمینی و با کشورهای پیرامون دریای برینگ، دریای ژاپن، دریای خزر، دریای سیاه، و دریای بالتیک مرز آبی دارد. روسیه با تولید ناخالص داخلی ۱/۵۷۸ تریلیون دلار در سال ۲۰۱۷ هشتمین اقتصاد بزرگ جهان و ششمین بر مبنای قدرت برابری خرید بوده است. این کشور پس از فروپاشی

شوروی به اقتصاد بازار روی آورده است و به منابع طبیعی عظیم خود متکی است. با توجه به موقعیت منحصربه‌فرد روسیه به‌لحاظ دارا بودن منابع انرژی که به پشتوانه بیش از ۱۰ درصد ذخایر نفت جهان و بیش از ۳۰ درصد از ذخایر گاز جهان که مجموع آن بر یک چهارم منابع نفت و گاز جهان بالغ می‌گردد، می‌باشد. همچنین به جهت قرار گرفتن در منطقه اوراسیا و نیاز کشورهای اروپایی و آسیای مرکزی به انرژی این کشور، دیپلماسی انرژی روسیه به روال زیر است:

- تنوع‌سازی منابع عرضه؛
- تنوع‌سازی مناطق عرضه؛
- توسعه زیرساخت‌های انتقال انرژی؛
- مشارکت فعال در بازارهای بین‌المللی انرژی، بازارهای مالی بین‌المللی و انرژی و سازمان‌های بین‌المللی انرژی جهت کسب سرمایه‌گذاری خارجی.

جدول ذیل وضعیت تولید، صادرات، واردات، هدررفت و مصرف نهایی نفت خام، ۵ فراورده اصلی و سایر را در سال ۲۰۱۹ بر حسب ارزش حرارتی نشان می‌دهد. خاطر نشان می‌گردد این اعداد با توجه به آخرین آمار سایت آژانس بین‌المللی انرژی است که تا پایان سال ۲۰۱۹ موجود می‌باشد.

جدول ۳: حامل‌های انرژی نفتی روسیه - تراژول

۲۰۱۹	تولید	سایر منابع	واردات	صادرات	هدررفت	مصرف نهایی
نفت خام	۲۲/۰۸۸/۹۶۴			-۱۱/۱۹۲/۸۶۶	۲۴۳/۸۲۲	۱/۲۸۹
ال.ان.جی	۱/۳۹۹/۶۸۰			-۷۶/۹۵۳		
ال.پی.جی	۱/۲۱۷/۴۱۳		۵/۱۰۸	-۱۸۶/۰۲۰		۸۶/۳۶۲
نفثا	۱/۰۷۹/۴۸۳		۷۹۵	-۷۳۱/۰۱۵		۳۶۹/۴۹۷
بنزین	۱/۶۵۳/۵۴۹		۸۴	-۲۱۷/۰۰۲		۱/۴۳۲/۱۳۴
سوخت‌هوایی/جت	۵۵۱/۵۶۹		۱۲۱۴	-۱۰۰/۶۹۳		۲۳۸/۶۴۸
نفت سفید						
گازوئیل	۳/۴۱۴/۷۵۴		۲/۵۹۶	-۱/۶۹۵/۶۹۶		۱/۳۸۳/۳۷۶
سوخت کوره	۲/۴۴۵/۸۰۳		۴/۵۲۲	-۲/۰۹۷/۷۱۲		۶۹/۳۸۰
سایر محصولات	۱/۳۵۷/۳۵۳		۴۱/۴۹۱	-۴۱۷/۵۰۸		۹۴۴/۹۲۰

قطر

قطر در عرصه سیاست خارجی درصد تبدیل شدن به یک بازیگر تأثیرگذار در سطح منطقه‌ای

است. در این راستا کسب عنوان بزرگترین صادرکننده ال.ان.جی جهان سبب شده تا قطر در کمتر از دو دهه به یکی از کنشگران کلیدی منطقه‌ای در روابط بین‌المللی خاورمیانه تبدیل شود. قطر همواره از بعد پیرامونی دچار مشکل است. از یک سو عربستان سعودی به‌عنوان یک هژمون عربی سعی کرده تا سایر کشورهای حاشیه خلیج فارس را با خود همراه کند و از سوی دیگر، ایران که روابط نامطلوبی با شورای همکاری خلیج فارس دارد و قطر از جانب این کشور همواره احساس تهدید می‌کند. ایدئولوژی انقلاب اسلامی ایران به‌نوعی مشروعیت رژیم‌های پادشاهی حاشیه خلیج فارس را به‌چالش کشیده و از این رو قطر برای غلبه بر تهدیدات پیرامونی خویش سیاست خارجی چندجانبه را دنبال کرده است. قطر برای غلبه بر این تهدیدات، خود را به‌صورت یک میانجی صادق مطرح کرده است. با این همه فقط بی‌طرفی نیست که سبب جذب قطر به‌عنوان یک میانجی می‌شود. قطر دارای ترکیب قدرتمندی از پول، فضای هتل و ارتباطات است که امکان میانجی‌گری را به این کشور می‌دهد (ربیعی و حیدری، ۱۳۹۳).

جدول ذیل وضعیت تولید، صادرات، واردات، هدررفت و مصرف نهایی نفت خام، ۵ فرآورده اصلی و سایر را در سال ۲۰۱۹ بر حسب ارزش حرارتی نشان می‌دهد. خاطر نشان می‌گردد این اعداد با توجه به آخرین آمار سایت آژانس بین‌المللی انرژی است که تا پایان سال ۲۰۱۹ موجود می‌باشد.

جدول ۴: حامل‌های انرژی نفتی قطر - تراژول

۲۰۱۹	تولید	سایر منابع	واردات	صادرات	هدررفت	مصرف نهایی
نفت خام	۱/۳۲۴/۶۲۸			-۱/۱۶۳/۴۶۱		
ال.ان.جی	۱/۶۸۵/۹۲۷			-۷۸۸/۷۷۴		
ال.پی.جی	۱۱/۴۴۰			-۳۰۶/۰۴۳	۸۰/۲۵۱	
نفتا	۱۹۶/۳۲۷			-۲۵۷/۴۶۱		
بنزین	۶۹/۹۵۶		۶/۴۵۹	-۴/۰۱۷	۷۰/۹۵۵	
سوخت هوایی جت	۲۳۱/۶۲۰			۳۸/۸۸۲		
نفت سفید						
گازوئیل	۸۱/۵۴۹		۳/۲۷۴	-۱۲۰/۷۷۲	۹۰/۴۰۴	
سوخت کوره	۵/۸۸۶			-۵/۸۸۶		
سایر محصولات	۷۵/۰۶۶				۷۲/۴۴۲	

عراق

عراق به شدت نیاز به متنوع‌سازی اقتصاد خود و اتکا به گسترش دیگر بخش‌های اقتصاد از جمله تولید صنعتی و خدمات دارد. یکی از بخش‌های مهم اقتصاد که می‌تواند نیروی کار قابل توجهی را به خود جذب کند کشاورزی است که عراق نیاز به سرمایه‌گذاری بیشتری در این بخش دارد. حکمرانی ضعیف از دیگر مشکلات این کشور است که نموده‌های بسیاری دارد. با وجود درآمد‌های میلیاردی عراق از محل صادرات نفت خام، این کشور همچنان توان تولید نصف برق مصرفی خودش را ندارد. فضای عمومی کسب‌وکار به‌طور کلی در عراق امروز مناسب نیست. علاوه بر این، ضعف در قوانین و آیین‌نامه‌ها، عدم شفافیت آنها و نبود اطمینان کافی به حاکمیت قانون در این کشور، در کنار بروکراسی پیچیده خاص این کشور و دسترسی محدود کشور به بازارهای مالی، از عواملی هستند که عراق را در میان بیش از ۱۸۰ کشور جهان، در بین بیست کشور آخر در آمارهای بانک جهانی از نظر سهولت کسب‌وکار قرار داده‌اند (احمدی و حائری، ۱۳۸۲).

گازهای همراه نفت قسمت اصلی دارایی گاز عراق را تشکیل می‌دهد، اما بخش کردستان عراق به میدان گازی دسترسی دارد و آنها را توسعه خواهد داد. سوزاندن (فلر) گاز هم با توجه به این که هیچ برنامه‌ای برای استفاده از آن وجود ندارد ادامه خواهد یافت. هفتاد درصد از ذخایر شناخته‌شده عراق از «گاز همراه» تشکیل شده است. ذخایر گازی مرتبط عراق در جنوب به‌طور عمده در میدان نفتی رمیله، غرب قورنا، بن عمر، مجنون و زبیر متمرکز شده است. علاوه بر این، ۴۰ درصد از تولید گاز موجود در حال حاضر در میدان سوزانده می‌شود، عملی که نه تنها یک منبع با ارزش و مورد نیاز را هدر می‌دهد، بلکه باعث آلودگی هوا و انتشار کربن نیز می‌شود. سوزاندن به این دلیل رخ می‌دهد که بیشتر میدان نفتی عراق فاقد زیرساخت‌های مدیریت انتقال گازی مرتبط از چاه به مصرف هستند. بسیاری از میدان نفتی جنوبی فاقد امکانات جمع‌آوری هستند. تأسیسات فراوری گاز در سراسر کشور از کمبود مزم نگرنداری رنج می‌برند و تقریباً نیمی از آنها به دلیل تجهیزات آسیب‌دیده غیرفعال هستند.

جدول ذیل وضعیت تولید، صادرات، واردات، هدررفت و مصرف نهایی نفت خام، ۵ فراورده اصلی و سایر را در سال ۲۰۱۹ بر حسب ارزش حرارتی نشان می‌دهد. خاطر نشان می‌گردد این اعداد با توجه به آخرین آمار سایت آژانس بین‌المللی انرژی است که تا پایان سال ۲۰۱۹ موجود می‌باشد.

جدول ۵: حامل‌های انرژی نفتی عراق - تراژول

۲۰۱۹	تولید	سایر منابع	واردات	صادرات	هدررفت	مصرف نهایی
نفت خام	۹/۶۹۱/۵۱۲			-۸/۱۶۱/۷۷۷	۹/۷۲۲	
ال.ان.جی	۸۴/۴۷۴					
ال.پی.جی	۸/۶۹۵			-۶/۸۲۴	۶۷/۶۵۴	
نفتا	۸۶/۶۱۳			-۴۹/۹۰۷		
بنزین	۱۰۶/۸۸۹		۱۱۳/۷۱۳			۲۶۲/۲۸۱
سوخت هوایی جت	۹/۸۸۱		۱۷/۰۷۶			۱/۷۶۶
نفت سفید	۶۳/۶۹۸		۹/۴۳۷			۶۱/۷۹۹
گازوئیل	۲۴۳/۸۳۹		۶۳/۳۸۸			۲۹۲/۳۷۸
سوخت کوره	۷۰۶/۷۲۹			-۱۶۲/۵۳۲	۹/۹۲۸	
سایر محصولات	۲/۷۷۱					۱۹/۰۸۳

پیشران‌ها

از جمله مؤلفه‌های مؤثر بر آینده بلندمدت پدیده‌ها و موضوعات راهبردی، می‌توان به کلان‌روندها و پیشران‌ها به‌عنوان اجزای اصلی سناریوهای ناظر به آینده اشاره کرد. پیشران‌ها یا نیروهای پیشران، نیروهای بنیادین ایجاد تغییر یا جابه‌جایی در الگوها و روندها هستند (وندرهیدن و همکاران، ۱۳۹۰). براساس واژه‌نامه آینده‌پژوهی، پیشران عبارت است از عوامل تأثیرگذار بر روندها، رویدادها، اقدام‌ها و تصاویر که ممکن است آینده‌های متمایزی پدید آورند.

احمدی (۱۳۸۲) اشاره می‌کند نیروهای پیشران شامل مجموعه یا دسته‌ای از عوامل سازنده و شکل‌دهنده آینده می‌باشند و احتمال زیاد بر این است که آینده را شکل می‌دهند؛ اما همواره تنها یک پیشران، سازنده آینده یک موضوع نیست و پیشران‌های مختلفی متأثر از هم و اثرگذار بر هم در ساخت آینده سهمیم هستند و هر پیشران بنا به موقعیت‌های مختلف زمانی - مکانی می‌تواند دارای شدت و جهت اثرات متفاوتی باشد. ضمن اینکه پیشران‌ها می‌توانند همدیگر را تقویت و خاصیت هم‌افزایی داشته یا ضد همدیگر باشند و یکدیگر را تخریب و تضعیف کنند. البته شناسایی و نام‌گذاری نیروهای پیشران بسیار دشوار است، زیرا آنها معمولاً از روابط متقابل موجود در تمامی محدوده مربوط به یک موضوع تأثیر می‌پذیرند و ممکن است تأثیرات آنها برای سال‌ها و یا ۱۰ها

سال احساس نشود.

سناریوها براساس میزان مطلوبیتی که ممکن است برای جمهوری اسلامی ایران به همراه بیاورند، رتبه‌بندی می‌شوند.

سناریوها

در جدول مربوط به پیشران‌ها، بیشترین امتیاز اهمیت و نااطمینانی به موارد ذیل اختصاص یافته است: البته لازم به ذکر است هریک از پیشران‌ها که در دو بخش اهمیت و نااطمینانی امتیاز ۳ به بالا را کسب کرده‌اند به‌عنوان نااطمینانی‌های کلیدی در این پژوهش قلمداد شده است که به توضیح هریک می‌پردازیم:

اعمال/افزایش تحریم‌های نفتی از سوی آمریکا

ساختار اقتصادی ج.ا.ایران به شدت وابسته به نفت است؛ در نتیجه آسیب‌پذیری چنین اقتصادی نسبت به تغییرات تولید نفت بسیار بالاست. اتکای انکارناپذیر بخش‌های مختلف اقتصادی برای تأمین نیازهای وارداتی خود، به درآمدهای حاصل از فروش نفت و فراورده‌های آن است. از این‌رو، کاهش تولید نفت و گاز، اقتصاد کشور را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد و در نتیجه، رونق و یا رکود اقتصادی به‌میزان قابل توجهی تابع عملکرد این بخش است. در سال‌های اخیر کشورهای تحریم‌کننده به‌ویژه ایالات متحده آمریکا از تشدید تحریم‌های نفتی به‌مثابه اهرم فشار علیه ج.ا.ایران استفاده کرده‌اند و این ساختار وابسته به نفت، آسیب‌پذیری اقتصاد ایران را افزایش داده است (توفیق و متین، ۱۳۹۵). مطالعات نشان می‌دهد طرح تحریم اقتصادی غرب علیه ایران که در مراحل اولیه صنعت نفت را هدف قرار داده بود بیشترین آسیب را به نبض اقتصادی ایران وارد کرده است و ادامه این روند می‌تواند آسیب‌های جبران‌ناپذیری را وارد کند.

افزایش نوسانات قیمت ارز

اتخاذ سیاست‌های نرخ ارز مناسب در کشورهای درحال توسعه، همواره بحث‌برانگیز بوده است. بحث‌ها بر محور میزان نوسانات نرخ ارز در رویایی با شوک‌های داخلی و خارجی متمرکز می‌باشند. نوسانات نرخ ارز در عملکرد اقتصادی کشور نقش اساسی خواهد داشت. فعالان حوزه‌های اقتصادی به‌خوبی می‌دانند که آنچه حائز اهمیت است نه قیمت‌های مطلق، بلکه قیمت‌های نسبی است. اگر در یک اقتصاد بسته تمامی قیمت‌ها و درآمدها یک‌باره دوبرابر شوند، تولید و مصرف واقعی تغییر محسوسی نخواهد کرد. لکن، وقوع همین امر در یک اقتصاد باز، بسته به اینکه نرخ ارز چه تغییری پیدا کرده باشد، می‌تواند دارای بازتاب‌های گوناگونی باشد. در حالت

نخست اگر نرخ ارز پیش از دوبرابر شدن قیمت‌ها ثابت نگاه داشته شود، اکثر کالاهای صادراتی کشور قابلیت رقابت در بازارهای جهانی را از دست خواهند داد، زیرا خریداران خارجی اکنون می‌باید برای خرید کالاهای دیروز دوبرابر ارز بپردازند.

اکنون که تأثیر و اهمیت نرخ ارز در اقتصاد تا حدودی روشن شد، حال در مورد اهمیت نوسانات نرخ ارز نیز به توضیح مختصری می‌پردازیم. نوسانات نرخ ارز قادر است تا ارزش کالای صادراتی و هزینه کالای وارداتی را (به پول ملی) شدیداً تحت تأثیر قرار دهد و این درآمدها و هزینه‌ها به راحتی می‌توانند با زمان انجام معامله تفاوت فاحش و غیرمنتظره‌ای داشته باشند. چنین وضعیتی می‌تواند بسته به میزان خطرگریزی دست‌اندرکاران تجارت خارجی کشور و وضعیت بازار داخلی به یکی از حالات زیر منجر گردد: اول، آنکه برخی از واردکنندگان و صادرکنندگان به‌طور کلی دست از انجام چنین معاملاتی برخواهند داشت زیرا تاب و تحمل این خطر را ندارند که درآمدها و یا قیمت‌های ریال، آنها یکباره تغییر نماید. این امر باعث کاهش حجم مبادلات خارجی خواهد گردید و بسیاری از کالاهایی که دارای مزیت نسبی هستند به بازارهای جهانی راه نخواهند یافت (چهارسوقی، ۱۳۹۱).

ایجاد تنش سیاسی در عراق

عراق به‌عنوان کشوری که پیوستگی ژئوپلیتیکی و ژئوکالچری با ایران دارد، همواره نقش مهمی در راهبردهای منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران ایفا می‌کند. جمهوری اسلامی ایران تنها بازیگر منطقه‌ای است که بیشترین مزیت را از حمله آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳ کسب نموده است؛ زیرا با این حمله صدام به‌عنوان دشمن و تهدید اول ایران خلع شد و آمریکا ناخواسته به استقرار دولتی شیعه برای نخستین‌بار در تاریخ عراق جدید کمک نمود. این رخداد سبب شد زمانی که نظامیان آمریکایی با فروپاشی رژیم بعث درگیر جنگ با نیروهای پراکنده عراقی هستند، ایران نفوذ و قدرت خود را بر جریان‌های بزرگ شیعه عراق گسترش دهد. حمله داعش به عراق و اشغال چندین استان بزرگ این کشور فرصت مناسبی برای جمهوری اسلامی ایران فراهم کرد تا با حمایت لجستیکی نیروهای بسیج مردمی موسوم به حشدالشعبی را تشکیل دهد که به‌عنوان نیروهای همسو با ایران، اهداف راهبردی جبهه مقاومت را در عراق و سوریه پیگیری کنند. مسئله دیگری که می‌توان به آن اشاره کرد حجم مبادلات تجاری دو کشور است که علی‌رغم شرایط تحریمی، نزدیک به ۱۲ میلیارد دلار رسیده است. تظاهرات عراق صرفاً مسئله‌ای داخلی نیست،

بلکه بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی نیز در آن نقش دارند. افزایش غیرعادی تلفات ظرف یک هفته، هجوم رسانه‌ای علیه دولت عراق و متهم کردن ایران به دخالت در امور داخلی عراق نشان‌دهنده اهمیت بازیگران خارجی است. در این راستا با بهره‌گیری از زمینه‌های نارضایتی موجود، آمریکا تلاش دارد ایران را عامل مشکلات اقتصادی و اجتماعی عراق معرفی کند. از سویی دیگر عربستان سعودی به دنبال ایجاد بی‌ثباتی در عراق و کاهش نفوذ جمهوری اسلامی ایران در این کشور با تأکید بر ناسیونالیسم عربی و سرمایه‌گذاری هنگفت در حوزه رسانه و فضای مجازی اقدام به تصویرسازی علیه جمهوری اسلامی ایران کرده است. تمامی مواردی بالا سبب بروز پیامدهایی در حوزه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، امنیت ملی و اقتصادی برای جمهوری اسلامی ایران شده است که برای نمونه می‌توان به کمرنگ شدن حضور جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یکی از بازیگران فراورده‌های نفتی در عراق اشاره کرد (رجبی و کریمی، ۱۳۹۵).

افزایش تنش نظامی بین یمن و عربستان

مداخله نظامی در یمن، در ۲۵ مارس ۲۰۱۵ میلادی برابر با ۶ فروردین ۱۳۹۴ با حمله هوایی ائتلافی از کشورهای منطقه به رهبری عربستان سعودی به یمن با نام عملیات طوفان قاطعیت به درخواست رئیس‌جمهور مستعفی و فراری یمن آغاز شد. این حمله و محاصره یمن توسط عربستان سعودی منجر به وقوع یک بحران انسانی و قحطی فراگیر، گسترش وبا و نیز تخریب گسترده میراث تاریخی یمن با قدمت سه هزار سال شده است. عربستان از نظر سیاسی هم دستاورد چندانی نداشت چراکه از آن ائتلاف ۴۰-۳۰ کشوری روزهای اول، به‌جز امارات که آن هم به رقیبی جدی در یمن تبدیل شده، کسی نمانده است و همچنین جنگ یمن، جایگاه عربستان را نه فقط در اتحادیه عرب بلکه در شورای همکاری خلیج فارس نیز فروکاسته است و دست آخر تنها هزینه‌های جنگ برای عربستان می‌ماند که آن را بهتر است خود محمد بن سلمان توضیح دهد. حمله به تأسیسات نفتی آرامکو برای اولین بار در سپتامبر ۲۰۱۹ توسط جنبش انصارالله یمن انجام شد. ادامه‌دار شدن این ماجرا سبب تلاطم‌ها و شوک‌های زیادی به بازار فراورده‌ها در جهان و منطقه گردیده است.

افزایش تنش سیاسی بین عربستان و آمریکا

ماهیت روابط دو کشور، به‌عنوان دو متحد راهبردی از دهه ۱۹۳۰ کمابیش ثابت بوده است و از معادله نفت در برابر امنیت تبعیت کرده است. معادله نفت در برابر امنیت به‌طور عملی در سال ۱۹۳۲ با تأسیس شرکت آرامکو (شرکت نفتی عرب-آمریکا) آغاز شد. این رابطه در سال ۱۹۴۵ و

پس از امضای توافق بین «ملک عبدالعزیز» و «روزولت» رسمیت یافت. اساس این معاهده به این صورت تعریف شده است که عربستان امنیت نفت وارداتی آمریکا را تضمین می‌کند و در مقابل آمریکا امنیت عربستان را تأمین می‌نماید. این معاهده در دهه‌های گذشته دچار تحولاتی شده است که عمدتاً شامل اختلافاتی در نحوه اجرای آن بوده است و به گلايه‌ها یا اختلاف دیدگاه‌هایی در مورد نحوه رفتار کشور مقابل انجامیده است. در سال ۱۹۶۰ با تأسیس اوپک روابط عربستان و آمریکا دچار تنش شد. متعاقب آن تحریم نفتی ۱۹۷۴-۱۹۷۳ در پی جنگ اعراب و رژیم صهیونیستی و همینطور در اختیار گرفتن کنترل کامل آرامکو توسط عربستان این معاهده را با چالش‌هایی مواجه کرده است. با این حال این رابطه عاری از تنش‌های سیاسی نبوده است و به‌همین خاطر استقلال انرژی همواره یکی از اولویت‌های امنیت ملی آمریکا بوده است. به‌عنوان مثال مؤسسه RAND وابسته به نیروی دریایی آمریکا در سال ۲۰۰۹ گزارش جامعی در این رابطه تهیه کرده است و علاوه بر تنش‌های سیاسی بر نقش احتمالی تروریست‌ها در توانایی به‌خطر انداختن جریان نفت وارداتی آمریکا در مناطق مختلف جهان و به‌ویژه خاورمیانه و عربستان پرداخته است (میریوسفی، ۱۳۹۶). در سال‌های اخیر، به‌ویژه در دولت باراک اوباما، روابط دو کشور تیره شد. به‌همین خاطر افزایش تولید نفت شیل و استقلال آمریکا از واردات نفت خام به‌ویژه از خلیج فارس، سال‌هاست یکی از نقاط مهمی است که صنعت نفت آمریکا را به سیاست خارجی این کشور پیوند می‌زند. به‌طور کلی می‌توان گفت کیفیت رابطه عربستان و آمریکا بر آینده بازار نفت در جهان اثرگذار خواهد بود.

افزایش / کاهش تنش‌های نظامی در منطقه خلیج فارس

در نیم قرن اخیر، بدون تردید، خلیج فارس یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین مناطق جهان در نگرش‌های ژئوپولیتیک و محاسبات استراتژیک بوده است و با توجه به دگرگونی‌های عمیق و جاری در سطح بین‌الملل، جنگ‌ها و درگیری‌های دوده‌های اخیر، انقلاب ایران و مخالفت با روند صلح اعراب و رژیم صهیونیستی می‌توان ادعا کرد که در قرن بیست‌ویکم انتظار می‌رود که به‌صورت مهم‌ترین کانون توجه نگرش‌ها و محاسبات استراتژیک درآید و به تعبیر کلاسیک ژئوپولیتیک، هارتلند یا قلب زمین نام گیرد. سقوط شاه ایران، فروپاشی شوروی (بلوک شرق)، تجاوز عراق به ایران، جنگ خلیج فارس، جنگ‌ها و درگیری‌های متمادی اعراب و رژیم صهیونیستی، اهمیت پیدا کردن عامل اقتصاد، بحران‌های افغانستان و عربستان از جمله تحولات دو

دهه اخیر است. علاوه بر اینها مشکلات ساختاری از قبیل عدم یکپارچگی و نیز ضعف ساختاری کشورهای منطقه و وابستگی آن‌ها به کشورهای قدرتمند خارج از منطقه، ضعیف بودن کشورها در تأثیرگذاری بر سیاست‌های بین‌المللی منطقه در قبال کشورهای دیگر، فعال نبودن مشارکت دولت‌ها در تأمین امنیت منطقه، وجود اختلافات مذهبی شدید، بی‌اعتمادی کشورهای منطقه نسبت به سیاست‌های دولت‌های دیگر، دخالت عامل بیگانه و... در طول سالیان منجر شده است که کشورهای منطقه هیچ‌گاه نتوانند با موفقیت و اعتماد به نفس درصدد پیش‌برد وضعیت امنیتی و نیز پیگیری منافع و اهداف خود با اتکای به نیرو و توان ملی بدون دخالت بیگانگان به مقاصد خود نائل شوند (سیمبر، ۱۳۸۵).

افزایش / کاهش همبستگی مسائل سیاسی و امنیتی داخل کشور با بازار فراورده‌ها

همبستگی مسائل سیاسی و امنیتی کشورها می‌تواند محل نظم اقتصادی کشور شود. بروز اغتشاشات در چندین سال اخیر به سبب آنکه نااطمینانی در کشور افزایش می‌یابد سبب شد بازارهای مالی داخل کشور دچار تلاطم شوند. تلاطم و تنش بازارهای پولی و مالی داخلی سبب می‌شود سرمایه‌گذاران خارجی ریسک کمتری را جهت سرمایه‌گذاری در داخل کشور بپذیرند. به دنبال این رفتار مالی، بازار فراورده‌های نفتی نیز تحت تأثیر قرار می‌گیرد. از آنجایی که ایران به عنوان یک صادرکننده فراورده‌های نفتی به حساب می‌آید صادرات فراورده‌ها تحت الشعاع قرار می‌گیرد و حجم مبادلات دچار تنزل خواهد شد.

افزایش دمای هوا و آتش‌سوزی در مناطق عملیاتی پالایشگاهی و پتروشیمی

در واحدهای پالایشگاهی و پتروشیمی به دلیل شرایط فرایندی و عملیاتی خاص، پتانسیل قابل ملاحظه‌ای جهت بروز حوادث وجود دارد. ایران، به‌ویژه در شش ماه نخست سال، به دلیل روند افزایشی دما و با توجه به موقعیت مکانی مناطق عملیاتی پالایشگاهی و پتروشیمی (معمولاً جنوب ایران)، شاهد آتش‌سوزی و حریق این تأسیسات و مراکز نفتی است. بروز این اتفاقات موجب اختلال در فرایند تولیدی پالایشگاه‌ها و پتروشیمی‌ها خواهد شد و به دنبال آن حجم تولیدات این مراکز کاهش خواهد یافت که منجر به شوک به بازار فراورده‌ها خواهد شد و تعادل عرضه و تقاضا را از بین خواهد برد.

شیوع بیماری‌های واگیردار (باندمی کرونا)

افزایش بی‌سابقه شمار مبتلایان به ویروس مرگبار کرونا که تاکنون هزاران نفر را در سراسر جهان به کام مرگ کشانده، سبب شده تا کارشناسان نفتی در زمینه اثر منفی ویروس

کرونا بر تداوم روند افزایش سطح ذخیره‌سازی‌های نفت اظهار نگرانی کنند. کارشناسان بر این باور هستند که افت تاریخی تولید نفت سازمان کشورهای صادرکننده نفت (اوپک) نمی‌تواند سبب بازگرداندن توازن به بازار شود و همچنین بازگشت موج‌های مکرر ویروس کرونا و کاهش تقاضا برای خرید طلای سیاه، سبب بازگشت رکود در بازارهای جهانی شود. بیماری همه‌گیر کووید ۱۹ تا ۱۰ سال آینده تأثیر عمیق و پایداری بر عرضه، تقاضا و قیمت نفت خواهد داشت (سیمون، ۲۰۲۰).

براساس بررسی‌های انجام شده انتظار می‌رود همه‌گیری کرونا تا سال ۲۰۲۴ ادامه یابد و سطح قیمت نفت تا ۵۰ الی ۶۰ دلار در هر بشکه کاهش یابد. از آنجایی که نمی‌توان تأثیر این پاندمی بر عرضه و تقاضا را به صفر کاهش داد بنابراین قیمت نفت دچار شوک خواهد شد که بازارهای جهانی را دچار نوسان خواهد کرد و به تبع آن بازار فرآورده‌ها نیز دچار تلاطم خواهد شد.

ادغام پیشران‌ها

از آنجایی که پیشران‌ها همپوشانی دارند، به آن معنا که دو یا سه پیشران مفهوم پیشران کلی‌تر و جامع‌تری را می‌رساند، پیشران‌ها را ادغام کرده و در چهار پیشران جامع‌تر به شرح جدول ذیل خلاصه کرده‌ایم:

جدول ۶. ادغام پیشران‌ها

ادغام (سناریو)	پیشران
بـروز بی‌ثباتی و منازعات ژئوپولوتیک و امنیتی در ایران و غرب آسیا	ایجاد تنش سیاسی در عراق
	افزایش تنش نظامی بین یمن و عربستان (حمله به آرامکو- تأسیسات نفتی)
	افزایش تنش سیاسی بین عربستان و آمریکا
	افزایش تنش‌های نظامی در منطقه خلیج فارس
	کاهش تنش‌های نظامی در منطقه خلیج فارس
	کودتای نظامی در عربستان بر قدرت
بسترسازی مناسب برای	تهدیدات نظامی و اعمال خرابکاری از سوی رژیم صهیونیستی در مراکز پالایشگاهی و پتروشیمی
	افزایش همبستگی مسائل سیاسی و امنیتی داخل کشور با بازار فرآورده‌ها
	کاهش همبستگی مسائل سیاسی و امنیتی داخل کشور با بازار فرآورده‌ها

ادغام (سناریو)	پیشران
بازار فراورده‌ها در داخل کشور (شرایط داخلی)	افزایش دمای هوا و آتش‌سوزی در مناطق عملیاتی پالایشگاهی و پتروشیمی
	افزایش شفافیت در قوانین و مقررات داخلی مربوط به فراورده‌ها
	حضور شرکت‌های خارجی چینی، فرانسوی، روسی و... (توتال و...) جهت استخراج و بهره‌برداری از مخازن
	خودکفایی فنی در توسعه زیرساخت‌های پالایشگاهی و پتروشیمی
	عدم توجه مسئولین داخل کشور به توسعه زیرساخت‌های پالایشگاهی و پتروشیمی
	عدم وجود بستر مناسب جهت جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی در حوزه بالادستی و پایین‌دستی صنعت نفت
	وجود بستر مناسب جهت جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی در حوزه بالادستی و پایین‌دستی صنعت نفت
تحریم	اعمال/افزایش تحریم‌های نفتی از سوی آمریکا
	افزایش نوسانات قیمت ارز (ناشی از تحریم)
	حضور شرکت‌های خارجی چینی، فرانسوی، روسی و... (توتال و...) جهت استخراج و بهره‌برداری از مخازن
	اعمال جریمه‌های سنگین مالی از جانب ایالات متحده بر ترکیه و هند جهت جلوگیری از صادرات گاز از ایران
	عدم اعمال جریمه‌های سنگین مالی از جانب ایالات متحده بر ترکیه و هند جهت جلوگیری از صادرات گاز از ایران
	حضور شرکت‌های خارجی چینی، فرانسوی، روسی و... (توتال و...) جهت استخراج و بهره‌برداری از مخازن
شیوع بیماری‌های واگیردار	شیوع بیماری‌های واگیردار (پاندمی کرونا)

حال در جدول ذیل سازگاری و عدم سازگاری سناریوها را بررسی کرده تا به سناریوهای مطلوب و فاجعه برسیم. علامت (*) نشانه عدم وجود و علامت (✓) نشانه وجود سناریو است.

جدول ۷. سناریوهای محتمل و غیرمحتمل

		سناریو				
سطح	استعداد	شیوع بیماری	اعمال تحریم‌ها	بهبود شرایط داخلی	بروز بی‌ثباتی	ردیف
	غیر محتمل	✓	✓	✓	✓	۱
	محتمل	✓	*	*	*	۲
	محتمل	*	*	*	✓	۳
مطلوب	محتمل	*	*	✓	*	۴
	محتمل	*		*	*	۵
	غیر محتمل	*	*	*	*	۶
	غیر محتمل	*	*	✓	✓	۷
	غیر محتمل	*	✓	✓	✓	۸
	غیر محتمل	✓	✓	✓	*	۹
	محتمل	✓	✓	*	*	۱۰
	محتمل	✓	*	*	✓	۱۱
	غیر محتمل	*	✓	✓	*	۱۲
	محتمل	*		*		۱۳
	غیر محتمل	✓	*	✓	*	۱۴
فاجعه	محتمل	✓	✓	*	✓	۱۵
	غیر محتمل	✓	*	✓	✓	۱۶

مطابق با جدول (۷) از میان ۱۶ سناریو، هشت سناریو به دلیل عدم سازگاری میان عدم قطعیت‌ها، استعداد وقوع نداشته و یا به اندازه‌ای این استعداد پایین است که نمی‌توان آن را به طور منطقی مهم و تأثیرگذار تلقی کرد. این سناریوها با عنوان «غیرمحتمل» در جدول بالا مشخص شده‌اند. درهم‌تنیدگی منافع و تهدیدهای کنشگران در کنار سرعت تحولات آینده سبب شده ایران راه بسیار دشواری برای رقم زدن سناریوی مطلوب در پنج سال آینده داشته باشد.

در این قسمت، سناریوهای آینده بازار فراورده‌های نفتی با ارائه شاخص‌های راهنما و شرح مختصری از داستان سناریو، ذکر می‌شوند.

سناریو اول: جمهوری اسلامی ایران فقط درگیر پاندمی است.

شاخص‌های راهنما

- ایران شاهد ثبات و عدم وجود هرگونه منازعات ژئوپولیتیک و امنیتی در منطقه غرب آسیا است؛
- شرایط داخلی از جهات بسترسازی برای بازار فراورده‌ها نامناسب است؛
- ایران تحریم نیست؛
- ایران با شیوع بیماری دست‌وپنجه نرم می‌کند.

این سناریو چندان دور به نظر نمی‌رسد. از آنجایی که مذاکرات احیای برجام جهت رفع تحریم‌های ظالمانه علیه ایران در حال انجام است، با رفع تحریم‌ها به نظر می‌رسد روابط و مبادلات تجاری بهبود خواهد یافت. اما شرایط داخلی از جهات بسترسازی برای بازار فراورده‌ها نیز نامناسب بوده که می‌تواند ناشی از کرونا و یا بی‌کفایتی مسئولین باشد. اگرچه در منطقه غرب آسیا و حوزه خلیج فارس به‌ویژه جنگ اوکراین و روسیه و البته منازعات یمن و عربستان با یکدیگر تا حدودی زیادی توانسته است به آشفته‌گی بازارهای جهانی دامن بزند و طرفین منازعات در حال ایجاد راه‌حل دیپلماتیک جهت کاهش تنش‌ها هستند. به نظر می‌رسد در طی پنج سال آینده این سناریو به واقعیت نزدیک باشد.

سناریو دوم: جمهوری اسلامی ایران از بروز بی‌ثباتی‌ها و منازعات ژئوپولیتیک و امنیتی در داخل و

در منطقه غرب آسیا رنج می‌برد.

شاخص‌های راهنما

- ایران از بروز بی‌ثباتی‌ها و منازعات ژئوپولیتیک و امنیتی در داخل و در منطقه غرب آسیا رنج می‌برد؛
- شرایط داخلی از جهات بسترسازی برای بازار فراورده‌ها نامناسب است؛
- جمهوری اسلامی ایران تحریم نیست؛
- هیچ‌گونه بیماری شایع‌پذیر در کشور مشاهده نشده است.

می‌توان گفت این سناریو تا حدی دور از ذهن نمی‌باشد. تحریم وجود ندارد اما اوضاع داخلی

مناسب نیست. از طرفی به دلیل منازعات منطقه و جنگ میان اوکراین و روسیه اوضاع اقتصادی به‌ویژه بازار نفت دچار تشنج است. روسیه نفت و فراورده‌های اصلی خود را با تخفیف قابل توجهی به دلیل تحریم‌ها و با هدف دور زدن تحریم‌ها به بازار عرضه می‌کند، در نتیجه بازار فراورده جمهوری اسلامی ایران دچار رکود در منطقه شده است. می‌توان مناسب نبودن شرایط داخلی برای صنعت نفت و گاز را هم از علل رکود دانست.

سناریو سوم: شرایط داخلی خوب است (هیچ نوع بحرانی وجود ندارد - سناریو مطلوب).

شاخص‌های راهنما

- ایران شاهد ثبات و عدم وجود هرگونه منازعات ژئوپولیتیک و امنیتی در منطقه غرب آسیا است؛
- شرایط داخلی از جهات بسترسازی برای بازار فراورده‌ها مناسب است؛
- تحریم متوجه جمهوری اسلامی ایران نیست؛
- بیماری شایع‌پذیری در کشور گزارش نشده است.

در این سناریو که به‌عنوان سناریو مطلوب از آن یاد می‌شود، می‌توان گفت مادامی که اراده‌ای محکم وجود نداشته باشد نیل به این وضعیت مطلوب صرفاً آرزوست. هم‌اکنون می‌توان گفت کرونا در کشور به‌گونه قابل توجهی با توجه به واکسیناسیون عمومی مهار شده است و در سطح قابل قبولی کنترل می‌شود. کشور تحریم نبوده و به‌تبع آن وضعیت داخلی از جهات اقتصادی با تنش خاصی روبه‌رو نیست. از طرفی به‌سبب ثبات در منطقه و غرب آسیا شرایط ثبات و آرامش حکم فرماست که زمینه شکوفایی کشور به‌ویژه در بحث بازار فراورده‌ها را ممکن می‌سازد.

سناریو چهارم: جمهوری اسلامی با نابسامانی بازار داخلی فراورده‌ها و تحریم دست‌وپنجه نرم

می‌کند.

شاخص‌های راهنما

- ایران شاهد ثبات و عدم وجود هرگونه منازعات ژئوپولیتیک و امنیتی در منطقه غرب آسیا است؛
- شرایط داخلی از جهات بسترسازی برای بازار فراورده‌ها نابسامان است؛
- کشور دچار بیماری شایع‌پذیری نیست.
- جمهوری اسلامی تحریم است.

این سناریو به دلیل شاخص تحریم شرایط بحرانی را به تصویر می‌کشد. به دلیل وجود تحریم‌ها و از طرفی نابسامانی شرایط داخلی از جهت ایجاد بسترسازی مناسب برای بازار فراورده‌ها کشور اوضاع مناسبی جهت ایفای نقش کلیدی در حوزه نفت و گاز چه در عرصه داخلی و بین‌المللی نخواهد بود.

سناریو پنجم: کشور درگیر پاندمی است و از طرفی با تحریم مواجه است.

شاخص‌های راهنما

- ایران شاهد ثبات و عدم وجود هرگونه منازعات ژئوپولیتیک و امنیتی در منطقه غرب آسیا است؛
- شرایط داخلی از جهت بسترسازی برای بازار فراورده‌ها نابسامان است؛
- جمهوری اسلامی ایران تحریم است؛
- کشور درگیر پاندمی است.

این سناریو وضعیت خطرناک و بحرانی را برای کشور و به تبع آن بازار فراورده‌های نفتی به تصویر می‌کشد. کشور تحریم است، بنابراین مبادلات و معاملات تجاری با مشکل روبه‌رو است. از طرفی کشور با پاندمی دست‌وپنجه نرم می‌کند که همین امر مناسبات داخلی را دچار اشکال خواهد کرد و صنعت نفت و گاز دچار اختلالاتی خواهد شد.

سناریو ششم: جمهوری اسلامی ایران شاهد بروز بی‌ثباتی‌ها، مناسب نبودن شرایط داخلی و شیوع

بیماری است.

شاخص‌های راهنما

- جمهوری اسلامی ایران از بروز بی‌ثباتی‌ها و منازعات ژئوپولیتیک و امنیتی در داخل و در منطقه غرب آسیا رنج می‌برد؛
- شرایط داخلی از جهت بسترسازی برای بازار فراورده‌ها نابسامان است؛
- جمهوری اسلامی ایران تحریم نیست؛
- کشور درگیر پاندمی است.

وضعیت کشور در این سناریو نیز مطلوب نبوده و عملاً بازار فراورده‌های نفتی در کما به سر می‌برد. اگرچه کشور تحریم نیست ولی به دلیل منازعات منطقه‌ای و غرب آسیا بازار نفت و گاز می‌تواند در تلاطم باشد. شرایط داخلی کشور مناسب نبوده بنابراین می‌تواند بازار فراورده‌ها را تا حد زیادی تحت تأثیر قرار دهد. درگیری با پاندمی نیز با توجه به تجربه کرونا مزید بر علت

خواهد شد تا بازار فراورده‌های نفتی را تحت‌الشعاع قرار دهد.

سناریو هفتم: تحریم، بی‌ثباتی‌ها و منازعات، کشور را فرا گرفته است.

شاخص‌های راهنما

- جمهوری اسلامی ایران از بروز بی‌ثباتی‌ها و منازعات ژئوپولیتیک و امنیتی در داخل و در منطقه غرب آسیا رنج می‌برد؛
 - شرایط داخلی از جهات بسترسازی برای بازار فراورده‌ها نامناسب است؛
 - جمهوری اسلامی ایران تحریم است؛
 - کشور دچار بیماری شایع‌پذیری نیست.
- این سناریو نیز خطر بزرگی را به تصویر می‌کشد. به دلیل بروز منازعات در منطقه خاورمیانه و در غرب آسیا و به تبع آن بازار نفت و گاز دچار تلاطم خواهد شد. کشور تحریم است مبادلات تجاری و مالی یا انجام نمی‌شود یا به سختی صورت می‌پذیرد. اوضاع نابسامان داخلی بازار فراورده‌ها نیز به وخامت حال بازار نفت و گاز بیشتر دامن خواهد زد.

سناریو هشتم: ایران از تحریم و شیوع بیماری و بی‌ثباتی‌ها رنج می‌برد. (سناریو فاجعه)

- جمهوری اسلامی ایران از بروز بی‌ثباتی‌ها و منازعات ژئوپولیتیک و امنیتی در داخل و در منطقه غرب آسیا رنج می‌برد؛
- شرایط داخلی از جهات بسترسازی برای بازار فراورده‌ها به هیچ وجه مناسب نیست؛
- جمهوری اسلامی ایران تحریم است؛
- کشور دچار بیماری شایع‌پذیری است.

شاخص‌های بالا فاجعه‌ترین و اسفناک‌ترین سناریو را نمایان می‌سازد. همه عوامل دست به دست هم داده است تا کشور نتواند در بازار فراورده‌های نفتی خود را نشان دهد. همانطور که مشخص است بروز منازعات و جنگ در منطقه خاورمیانه و غرب آسیا موجبات التهاب بازارهای مختلف از جمله نفت و گاز را رقم خواهد زد. جمهوری اسلامی ایران تحریم است و این بدان معناست که مبادلات تجاری با موانع و مشکلات عدیده‌ای روبه‌رو است. شرایط داخلی جهت بسترسازی برای گسترش و توسعه بازار فراورده‌ها اصلاً مناسب نبوده که قاعداً وجود تحریم نیز به بدتر شدن اوضاع دامن خواهد زد. از طرفی کشور با شیوع یک بیماری مسری دست‌وپنجه نرم

می‌کند که در نتیجه نشان از افزایش مصرف انرژی دارد و برای کاهش تبعات آن ممکن است تولیدات نیز کاهش یابد. هم‌افزایی این عوامل با همدیگر فضای بسیار متلاطم و بحرانی را برای کشور به وجود خواهد آورد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پس از بررسی سناریوها، مسیرهای احتمالی پیش رو مورد بررسی قرار می‌گیرند. هریک از این مسیرها، وضعیت پیش‌رو را به‌گونه متفاوتی ارزیابی می‌کند که درنهایت به سمت وضعیت فاجعه یا وضعیت ایده‌آل پیش خواهیم رفت.

مسیر نوع ۱: وضعیت فاجعه

در این مسیر، وضعیت بازار فراورده‌های نفتی جمهوری اسلامی ایران شرایط بحرانی را تجربه می‌کند. سناریوهای شماره ۴، ۵، ۷ و ۸ شرایط بغرنجی را با شدت و ضعف متفاوتی نشان می‌دهند. سناریو شماره ۸ خطرناک‌ترین و وحشتناک‌ترین وضعیت را مشخص می‌کند که به‌نظر می‌رسد جمهوری اسلامی ایران از این وضعیت تا حدی فاصله گرفته است. بایستی برای این حالات بحرانی تمهیدات ویژه‌ای چه از جهت برون‌رفت و چه از جهت عدم تحقق آن اندیشیده شود. در ابتدای همه‌گیری کرونا در ایران می‌توان گفت افول بازار فراورده‌های نفتی جمهوری اسلامی آغاز شد و با آغاز جنگ روسیه و اوکراین این بازار به سمت نابودی در حال پیش‌روی است.

مسیر نوع ۲: وضعیت ایده‌آل

در این نوع مسیرها، بازار فراورده‌های نفتی جمهوری اسلامی ایران به شکوفایی رسیده و می‌تواند در بازار بین‌الملل اثرگذاری به‌سزایی داشته باشد. سناریوهای ۱، ۲، ۳ و ۶ مسیر شکوفایی و رشد بازار فراورده‌ها را به‌شرط اتخاذ تصمیم و تدابیر صحیح و درست نمایان می‌سازد. اگر جمهوری اسلامی ایران تحریم نباشد حتی با وجود مسائل و موانع عدیده دیگر می‌توان با اتخاذ تصمیم‌های درست به بهبود بازار نفت و گاز کمک شایانی کرد.

پیشنهادات جهت عدم تحقق / برون‌رفت از مسیرهای نوع ۱ (فاجعه)

- هماهنگی همه‌جانبه دستگاه‌های ذی‌ربط در صنعت نفت و گاز کشور جهت فروش فراورده‌ها با حاشیه سود کمتر؛

- از تجربه‌های دیگر جوامع در ابعاد اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی عبرت بگیریم؛ به‌نظر می‌رسد در بحث کنترل پاندمی اگر از برخی تجارب جوامع غربی و شرقی جهت مهار کردن کرونا بهره می‌بریم، ابعاد خسارات و تلفات کمتر می‌بود و در زمان کمتری این پاندمی کنترل می‌شد؛
- براساس نظریه بازی‌ها، جمهوری اسلامی بایستی بتواند از بروز مناقشات و منازعات منطقه بهره حداکثری را ببرد. برای مثال رایزنی با روسیه جهت ایجاد تعادل توزیع فرآورده‌ها در منطقه؛
- از قابلیت نیروهای جوان متخصص، فارغ از گرایش‌های سیاسی و مذهبی استفاده شود. در دو سال اخیر آمار فرار مغزها حاکی از وضعیت بغرنجی است. مدیران ارشد اجرایی باید برای سرمایه انسانی متخصص و دانا برنامه‌ریزی ویژه‌ای داشته باشند و از حجم بروکراسی‌های بیهوده در جهت جذب نیروی متخصص بکاهند.

پیشنهادات جهت تحقق / استفاده از مسیرهای نوع ۲ (ایده‌آل)

- از خام‌فروشی نفت به‌شدت پرهیز شود. در این دوره رونق، حداکثر توان را باید برای ایجاد ارزش افزوده در چرخه صنعت نفت و گاز کشور به‌کار برد تا بتوان بر بازارهای منطقه و فرامنطقه چیره شد؛
- هماهنگی بیش‌ازپیش کشورهای صادرکننده نفت خام جهت کنترل عرضه و تقاضا، با توجه به اینکه اکثر چاه‌های اکتشافی منطقه ما دوره افت فشار خود را می‌گذرانند بایستی در بحث بهره‌برداری و ذخیره‌سازی اصل توسعه پایدار محوریت داشته باشد؛
- جمهوری اسلامی ایران می‌تواند با یکسری تدابیر ویژه حمل‌ونقل (لجستیک) و تخفیفات ویژه و معقول به‌عنوان اصلی‌ترین بازیگر عرصه نفت و گاز شرق آسیا به ایفای نقش پررنگ خود بپردازد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- احمدی، فرج‌الله و قزوینی حائری، یاسر (۱۳۸۲). فرایند تدوین قانون اساسی عراق. *فصلنامه سیاست*.
- توفیق، فیروز و متین، شهاب (۱۳۹۵). بررسی آثار تحریم‌های نفتی بر رشد بخش‌های اقتصادی ایران با استفاده از الگوی متغیر مختلط داده ستانده. *فصلنامه اقتصاد دفاع*، ۳۳۳-۱۱۱.
- چهارسوقی، سیدکمال؛ رحمتی، مهرداد؛ معمارپور، مهدی و رجب‌زاده قطری، علی (۱۳۹۱). آینده‌پژوهی در حوزه انرژی و ارزیابی راهبردی مدیریت انرژی کشور با استفاده از برنامه‌ریزی سناریو. *بهبود مدیریت*، شماره ۴، ۵۷-۲۷.
- درخشان، مسعود و تکلیف، عاطفه (۱۳۹۴). انتقال و توسعه فناوری در بخش بالادستی صنعت نفت ایران، ملاحظاتی در مفاهیم، الزامات، چالش‌ها و راه کارها.
- رابرتز، پال (۱۳۸۸). پایان نفت در آستانه جهان پرمخاطره نو. ترجمه احمد بلوریان عظیمی، تهران، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
- رجبی، مصطفی و کریمی، محدثه (۱۳۹۵). تحلیل اثرات تکانه‌های قیمت نفت بر فعالیت‌های اقتصادی و سیاست‌های پولی در اقتصاد ایران، رویکرد الگوی خودتوضیح‌برداری ساختاری. *فصلنامه مطالعات اقتصادی کاربردی ایران*، ۲۷۴-۲۵۳.
- سیمبر، رضا (۱۳۸۵). دیپلماسی ایران و تحولات تازه منطقه خلیج فارس. *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، ۲۱۱-۲۱۲.
- عبدالله‌خانی، علی (۱۳۸۳). کتاب امنیت بین‌الملل (۳): فرصت‌ها، تهدیدات و چالش‌های فراروی امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. تهران، مؤسسه فرهنگی و مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، چاپ اول.
- کریمی‌پور، داود (۱۳۹۹). بررسی و تحلیل دیپلماسی انرژی اسرائیل و پیامدهای اقتصادی و سیاسی آن برای جمهوری اسلامی ایران. تهران، اندیشکده حکمرانی انرژی و منابع ایران.
- مشتاقی، الله‌کرم (۱۳۹۵). نگاه امنیتی اسرائیل به حوزه انرژی. تهران، شورای راهبردی روابط خارجی.
- وندرهایدن، کیس و همکاران (۱۳۹۰). حس ششم، تشدید یادگیری سازمانی با به‌کارگیری سناریوها. ترجمه مسعود منزوی، تهران، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- امینی، علی؛ بنیادی نایینی، علی؛ محمدی، مهدی و احدزاده نمین، مهناز (۱۳۹۵). ارزیابی عملکرد مدیریت فناوری و نوآوری در دو مرحله توانمندسازها و نتایج با استفاده از تحلیل پوششی داده‌ها. *فصلنامه مدیریت توسعه فناوری*، ۴ (۲)، ۶۸-۳۳.

ب) منابع انگلیسی

- Mitchell, Timothy. 2013. *Carbon Democracy: Political Power in the Age of Oil*. Pub: Verso.
- OPEC Annual Statistical Bulletin, 2019

- Rivlin, Paul. 2013. Qatar: The Economics and the Politics”, *Moshe Dayan Center for Strategic Studies*, Vol. 3, No. 4.
- Scheldrup, Macklin. 2014. Lilliputian Choice: Explaining Small State Foreign Policy Variation. International Affairs Departmental Honors Thesis, University of Colorado-Boulder, No, 191
- Simone, Tagliapietra. 2020. COVID-19 is causing the collapse of oil markets: when will they recover?.
- Yergin, Daniel. 2009. The prize: the epic quest for oil, money, and power. NewYork. FreePress.Albin, S. T. (2003). The Art of Software Architecture: Design Methods and Techniques, John Wiley & Sons.

پ) منابع اینترنتی

- Global Energy Institute. 2018. [www.globalenergyinstitute.org/shale-gas-game-changer-us-energy economy](http://www.globalenergyinstitute.org/shale-gas-game-changer-us-energy-economy)
- <https://www.mop.ir/>
- IEA. 2018. Key world energy statistics.

COPYRIGHTS

© 2024 by the authors. Published by The National Defense University. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

